

**ALISHER NAVOIYNING “SAB’AI SAYYOR” DOSTONIDA
RANGLAR MOHIYATI VA SYUJET KOMPOZITSIYASINING
KOSMIK ASOSI**

**Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
4-bosqich talabasi**

Xolmurodova Xursanoy Zafarjon qizi

**Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
4-bosqich talabasi**

Shodiyeva Maftuna G‘ayrat qizi

Annotatsiya

Alisher Navoiyning “Xamsa” asari tarkibiga kiruvchi “Sab’ ai sayyor” dostonida ranglar tizimi, ularning ramziy-falsafiy mohiyati va syujet kompozitsiyasidagi o‘rni ilmiy tahlil qilinganda judayam ran-barangdir. Dostonning yetti rangga asoslangan strukturasida ranglar kosmik-ramziy ma’no kasb etib, Shoh Bahrom Go‘rning ma’naviy va axloqiy kamolot bosqichlarini ifodalaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Navoiy ranglarni syujetni tartibga soluvchi vosita sifatida qo‘llab, qahramon evolyutsiyasini bosqichma-bosqich ochib boradi va ideal hukmdor modelini badiiy-falsafiy asos bilan boyitadi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Sab’ ai sayyor, syujet kompozitsiyasi, ranglar mohiyati, yetti sayyora, ramziylik, Bahrom Go‘r, ma’naviy evolyutsiya, Nizomiy an’anasi.

Аннотация

В эпической поэме «Саби сайёр», входящей в состав произведения Алишера Навои «Хамсе», система цветов, их символично-философская

сущность и место в сюжетной композиции при научном анализе весьма многообразны. В структуре эпоса, основанной на семи цветах, цвета приобретают космическое и символическое значение и представляют этапы духовно-нравственного развития Шаха Бахром Гора. Исследование показывает, что Навои использует цвета как средство организации сюжета, постепенно раскрывая эволюцию героя и обогащая модель идеального правителя художественно-философской основой.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Саби сайёр», сюжетная композиция, сущность цветов, семь планет, символизм, Бахром Гор, духовная эволюция, традиция Низами.

Abstract

In the epic poem "Sab'ai Sayyor", which is part of Alisher Navoi's work "Khamsa", the system of colors, their symbolic and philosophical essence and their place in the plot composition are very diverse when scientifically analyzed. In the structure of the epic based on seven colors, colors acquire a cosmic and symbolic meaning and represent the stages of spiritual and moral development of Shah Bahrom Gor. The study shows that Navoi uses colors as a means of organizing the plot, gradually revealing the evolution of the hero and enriching the model of the ideal ruler with an artistic and philosophical basis.

Keywords: Alisher Navoi, Sab'ai Sayyor, plot composition, essence of colors, seven planets, symbolism, Bahrom Gor, spiritual evolution, Nizami tradition.

Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” dostoni Sharq mumtoz adabiyotida ranglar poetikasi, kosmik ramziylik va kompozitsion murakkablik jihatidan eng yetuk namunalaridan biridir. Doston Bahrom Go’rning yetti rangli qasrga tashrifi va har bir qasrda alohida hikoya tinglashi asosida qurilgan bo‘lib, voqealarning badiiy tartibga solinishi ranglar tizimiga tayanadi. Ushbu ranglar

esa Sharq kosmologiyasi, tasavvufiy qarashlar, sayyoralar tizimi va haftalik kunlar bilan uyg'unlashtirilgan.

Nizomiy Ganjaviy yaratgan "Haft Paykar" an'anasiga tayanilgan bo'lsa-da, Navoiy bu tizimni chuqurroq ma'naviy qatlamlar bilan boyitadi. Shuning uchun ham u ranglarni oddiy estetik vosita sifatida emas, balki dostonning mazmuniy, g'oyaviy va kompozitsion markazi sifatida ishlatadi.

"Yetti" tizimi va ranglarning kompozitsion vazifasi

Doston syujeti sharqona "yetti" konsepsiyasi — yetti sayyora, yetti kun, yetti rang, yetti iqlim va yetti qasr uyg'unligiga asoslanadi. Har bir rang ma'lum bir sayyora va kun bilan bog'langan bo'lib, shu asosda hikoyaning kayfiyati, mavzusi va g'oyasi belgilanadi.

Kun Sayyora Qasr rangi Ramziy mohiyat

Shanba Zuhul Qora Taqvo, tarkidunyo, tafakkur

Yakshanba Quyosh Sariq/Tilla Hukmdorlik, shon-shuhrat

Dushanba Oy Yashil Adolat, osudalik

Seshanba Bahrom Qizil Ehtiros, kuch, qahramonlik

Chorshanba Utorud Ko'k/Firuza Ilm, ma'rifat, zakovat

Payshanba Mushtariy Qo'ng'ir Haqiqat, barakat, diyonat

Juma Zuhra Oq Poklik, sevgi, ilohiy ishq

Ushbu tizim dostonni qat'iy kompozitsion tartibda olib boradi va Bahromning ruhiy sayohat yo'lini mantiqan bosqichma-bosqich ifodalaydi. Bahrom Go'ring ma'naviy evolyutsiyasi ranglar orqali ifodalanishi

Ranglar ketma-ketligi Bahromning ichki olamidagi o'zgarishlarning ramziy xaritasiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak. Qora rang — boshlang'ich ruhiy uyg'unish

Qora rang — hayotning o'tkinchiligi, nafsni jilovlash, o'zini anglash ramzi. Bahrom tarbiyaning birinchi pog'onasida mazkur og'ir, tafakkurga chorlovehi rangdan boshlaydi.

O'rta ranglar — dunyoviy fazilatlar shakllanishi

Sariq — hukmdorlik salohiyati.

Yashil — adolat va siyosiy barqarorlik.

Qizil — jasorat va hislarni boshqarish.

Ko'k — ilm va ma'rifatni egallash.

Qo'ng'ir — haqiqatni anglash.

Bu ranglar shohning siyosiy, ma'rifiy, jismoniy va ruhiy fazilatlarining rivojlanishini aks ettiradi.

Oq rang — ruhiy komillik

Oq rang dostonning ruhiy nuqtai nazardan eng yuqori nuqtasidir. Bu rang poklik, nur, visol va ilohiy ishqni ifodalaydi. Bahrom bu qasrda insoniy muhabbatning eng sof shakliga duch keladi.

3. Ranglar va hikoyalar g'oyaviy uyg'unligi

Har bir hikoya rangning ramziy ma'nosi bilan to'la mos keladi:

Qizil qasr hikoyasi — shijoat, ehtiros, qahramonlik.

Ko'k qasr hikoyasi — aql, ilm, hunar haqida.

Oq qasr hikoyasi — pok sevgi va ma'naviy yuksalish.

Bu orqali Navoiy ranglarni kompozitsion markazga aylantirib, har bir rangga mos badiiy kayfiyat yaratadi.

Navoiy ranglarni tasavvufdagi maqomlar bilan uyg'unlashtiradi: Masalan

Qora — tavba, o'zini tiyish.

Sariq — sabr, shukr.

Yashil — rizo, qalb osoyishtaligi.

Qizil — mujahada, nafs bilan kurash.

Ko‘k — ma’rifat.

Qo‘ng‘ir — yaqinlik.

Oq — haqiqat, ruhiy komillik.

Demak, yetti qasr — ruhning yetti maqomi sifatida talqin etilishi mumkin.

Navoiy Nizomiy an’anasini davom ettirar ekan, ranglar tizimini yanada kengaytirado:

Yetti rangli kompozitsiya.

Bahromning yetti qasrga tashrifi.

Sayyoralar ramzi.

Navoiyda tasavvufiy qatlam chuqurroq bo‘lgan, shu boisdan ranglar axloqiy, siyosiy va psixologik mazmun bilan boyitilgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Bahrom — ideal hukmdor timsoliga aylangan. Qasrlar va ranglarning arxetipik ma’nosi

Yetti qasr qadimiy sharqona kosmologiyada olamning yetti qavati ramzidir. Qora — pastki qavat, oq — eng yuqori ruhiy pog‘ona.

Ranglarning psixologik talqin qilinganida ranglar Bahromning ichki holati bilan uyg‘undir.

Qora — qo‘rquv va mas’uliyat.

Sariq — o‘zini namoyon qilish.

Yashil — muvozanat.

Qizil — hissiy to‘lqin.

Ko‘k — aqlning uyg‘onishi.

Qo‘ng‘ir — barqarorlik.

Oq — ruhiy osoyishtalikni

8. Spiral shaklidagi syujet kompozitsiyasi

Dostonning harakati zulmatdan nurlilikka qarab spiral ko‘rinishida rivojlanadi:

1. Qora — boshlanish, ichki uyg‘onish;
2. Oraliq ranglar — ma’naviy yuksalish;
3. Oq — komillik.

Xulosa qilib aytanimizda

“Sab’ai sayyor” dostonida ranglar tizimi asarning kompozitsion asosini tashkil etadi, syujetni tartibga soladi va Bahrom Go‘rning ruhiy, axloqiy va siyosiy kamolotini bosqichma-bosqich namoyon etadi. Ranglar Sharq kosmologiyasi, tasavvufiy qarashlar va badiiy psixologiya bilan uyg‘unlashib, Navoiy poetikasidagi ma’naviy g‘oyaning markaziga aylanadi.

Dostonning rangli kompozitsiyasi — Sharq adabiyotidagi eng mukammal ranglar modelidir va Navoiy uni estetik vosita darajasidan ko‘tarib, g‘oyaviy-falsafiy kalitga aylantirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, Alisher. Xamsa. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot.
2. Hayitmetov A. Alisher Navoiy va Sharq mumtoz adabiyoti. — Toshkent: Fan, 1970
3. Yoʻldoshev Q. Navoiy poetikasining asoslari. — Toshkent: Universitet, 2006.
4. Bertels Ye. E. Navoi i ego sovremenniki. — Moskva: Nauka, 1965.
5. Nizomiy Ganjaviy. Haft Paykar. Turli nashrlar.
6. Karimov B. Xamsashunoslik masalalari. — Toshkent: Fan,

